

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۲/۲۰

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۲۰

فصلنامه مدیریت نظامی

سال بیست و پنجم، شماره ۱، بهار ۱۴۰۴

ص ص ۵۵-۸۶

مقاله پژوهشی

احصاء و تحلیل ابعاد نظامی مکتب مقاومت از منظر قرآن کریم

علینقی لزگی^{۱*}، محمد عترت دوست^۲، هادی غیائی فتح آباد^۳

چکیده

در منطق قرآن کریم، یکی از مهم ترین راهبرد مؤمنان در مواجهه با دشمنان، مقاومت است که از شیوه‌ای خاص برخوردار بوده و اندیشمندان اسلامی می‌توانند با تجزیه و تحلیل منظومه فکری منسجم آن، آحاد مردم را به آن جذب کنند. اگر چه بحث مقاومت از ریشه‌ای تاریخی و طولانی^۱ در گفتمان و تجربه جهان اسلام برخوردار است اما در حوزه مطالعاتی و راهبردی نمی‌توان آثار مدون و مشخص چندانی را در این زمینه سراغ گرفت. در این میان، تحلیل بُعد نظامی این مکتب نیز مغفول واقع شده و هنوز به صورت دقیق و جامع، این ساحت مورد تحلیل واقع نشده است.

مساله این پژوهش احصاء و تحلیل ابعاد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم است. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش مطالعه اسنادی و رویکرد آن توصیفی و تحلیلی است. روش تحلیل داده در این پژوهش تحلیل مضمون است که با استفاده از نرم افزار Maxqda انجام شده است. براساس کدگذاری انجام شده ۱۴۵ مفهوم و ۱۳ مقوله برای بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم شناسایی و احصاء گردید. با توجه به تحلیل مضمون اطلاعات جمع‌آوری شده می‌توان ۵ بعد «اهداف»، «مبانی»، «راهبردها»، «موانع» و «نتایج» را به عنوان «ابعاد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم» شناسایی کرد.

واژه‌های کلیدی: ابعاد نظامی، مکتب مقاومت، قرآن کریم، تحلیل مضمون

۱. استادیار گروه معارف و الهیات دانشگاه افسری امام علی (ع) (نویسنده مسئول) a.lezgi@yahoo.com

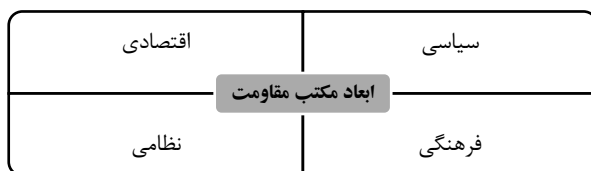
۲. دانشیار گروه معارف و الهیات دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران.

۳. دانشجوی دکتری، رشته فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

مقدمه

تمام موجودات به سوی غایت و کمال نوعی خود در حرکت هستند. هر حرکتی با موانعی روبه رو است که برای از بین بردن آن‌ها باید تلاش و مبارزه کرد. مخصوصاً اگر این حرکت به صورت جمعی و با اهداف متعالی شروع شده باشد. دفاع از جان، مال، سرزمین، حقوق، شخصیت و مقدسات از ابتدایی‌ترین حقوق انسان‌ها است. انسان‌ها و ملت‌ها، دفاع مشروع را حق مسلم خود دانسته و ایستادگی در برابر متجاوزان را لازم می‌دانند. دین اسلام نیز این حق مسلم بشری را تأیید و مقاومت را که معنا و مفهوم مقدس دارد و با تلاش، استقامت، ایثار و فداکاری همراه است، تشریح نموده و آن را یکی از عبارات‌های بزرگ شمرده است.

با توجه به فهم اندیشمندان مسلمانی چون حضرت امام خمینی (ره) و حضرت آیت الله خامنه‌ای از قرآن کریم و نظریه مقاومت برآمده از آن، می‌توان مقاومت را یک مکتب به حساب آورد که دارای ابعاد مختلفی، اعم از سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی بوده و در ضمنی که قابلیت دفاع از آن وجود دارد و میان نخبگان و مردم از نفوذ برخوردار است، با نظریات رقیب خود دارای مرزبندی است. «می‌توان نظریه مقاومت امام خمینی (ره) را عصاره و جامع مکاتب پیشین تشیع طی سالیان پیشین ارزیابی نمود. بدین معنا که امام خمینی (ره) جلو جریان انفعالی در جهان اسلام را گرفته و مقاومت را از طرحی تک بعدی خارج نمود و معنایی جامع به آن بخشید» (افتخاری، ۱۳۹۹، ص. ۵۴۸). حضرت آیت الله خامنه‌ای نیز ضمن بیانات خود در مورد شهید حاج قاسم سلیمانی به عنوان الگوی والا و انسان طراز نظریه مقاومت قرآنی تأکید داشتند که «به شهید حاج قاسم سلیمانی به چشم یک فرد نگاه نکنیم؛ به چشم یک مکتب، یک راه و یک مدرسه درس آموز نگاه کنیم» (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۱۰/۲۷).

شکل شماره (۱). ابعاد مکتب مقاومت

«اگر چه بحث مقاومت از ریشه تاریخی طولانی‌ای در گفتمان و تجربه جهان اسلام برخوردار است اما در حوزه مطالعاتی و راهبردی نمی‌توان آثار مدون و مشخصی را در این زمینه سراغ گرفت» (افتخاری، ۱۳۹۹، ص. ۵۴۸). در این میان، تحلیل بُعد نظامی این مکتب از جهت مبانی، اهداف، راهبردها و دستاوردها نیز مغفول واقع شده و هنوز به صورت دقیق و جامع، این ساحت مورد تحلیل واقع نشده است. خصوصاً اینکه تدقیق و تأمل در قرآن کریم حاکی از وجود یک نظام کلان درباره بُعد نظامی مکتب مقاومت است که احصاء جامعی از آن نیز صورت نپذیرفته است و این مهم جز با رجوع روشمند به این قرآن محقق نخواهد شد. «از ضرورت‌های پاسخ به مسائل در یک جامعه اسلامی رجوع جامع و روشمند به منابع اصیل دینی است و استفاده از روش تحلیل متن مناسب در رجوع به منابع اصیل دینی از لوازم کشف پاسخ صحیح دینی به یک مسئله است» (عترت دوست و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۱۶۰). بر این اساس، پژوهش حاضر در صدد است با روش تحلیل مضمون به قرآن رجوع کرده، ابتدا ابعاد نظامی مکتب مقاومت را احصاء نموده و سپس این ابعاد را مورد بررسی و واکاوی قرار دهد.

پیشینه پژوهش

گرچه با تفحص صورت گرفته، پژوهش مستقلی در خصوص ابعاد نظامی مکتب مقاومت مشاهده نشد؛ لکن برخی کتب، رساله‌ها یا پایان‌نامه‌ها و مقالات وجود دارد که از جهت کلیدواژه «مقاومت» و رویکرد «قرآنی» با پژوهش حاضر همسو است. از طرفی تعداد کمی از پژوهش‌های قرآنی با روش تحلیل مضمون انجام شده اند هر چند در سال‌های اخیر توجه به استفاده از این روش افزایش یافته است. در زیر به برخی از مهمترین این پژوهش‌ها اشاره می‌شود:

۱-۱. پیشینه موضوعی

صلح میرزایی (۱۳۹۸) در کتاب «اندیشه مقاومت از منظر حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای» به ابعاد مختلف اندیشه مقاومت از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای از مبانی و اصول تا الگوها و مثال‌های تاریخی در ۱۲ بخش می‌پردازد. مهدیان (۱۳۹۹) در کتاب «طرح کلی اندیشه مقاومت» به طرح و بررسی اندیشه مقاومت در اندیشه‌های

حضرت امام و مفسر و تفصیل دهنده این مکتب یعنی رهبر انقلاب می پردازد. افتخاری (۱۳۹۹) در کتاب «مقاومت در اسلام؛ نظریه و الگو» صورتبندی منسجمی از مفهوم مقاومت در اسلام ارائه می دهد. از آنجا که موضوع مقاومت، از جمله مفاهیم مرتبطی است که می تواند وجوه متعددی از ملاحظات امنیتی را در سطوح سلبی و ایجابی به نمایش بگذارد. به همین دلیل، در این پژوهش، نخست مقاومت از منظری تحلیلی به بسط گذارده شده و سپس، تلاش گردیده تا نظام معنایی و ساختار نظری آن متناسب با مبانی اسلامی طراحی و ارائه گردد.

قادری کنگاوری (۱۳۹۲) در مقاله «نظریه ی مقاومت در روابط بین الملل؛ رویکرد ایرانی - اسلامی نفی سبیل و برخورد با سلطه» نظریه ی مقاومت را به عنوان یک نظریه ی رهایی بخش در قالب پارادایم برخورد با سلطه و مبتنی بر قدرت روایت انقلاب اسلامی از متن اسلام ناب محمدی(ص) و با هدف غریزدگی زدایی از نظام بین الملل نظریه پردازی می کند. مهدی پور (۱۳۹۸) در مقاله «تبيين مدل مفهومی مقاومت در اندیشه آیت الله العظمی خامنه‌ای» به بررسی چيستی مفهوم مقاومت، ابعاد، زمینه ها، پیامد و چشم انداز مقاومت و ارائه مدل مفهومی آن در اندیشه مقام معظم رهبری به عنوان مؤلفه ای تعیین کننده در پیشرفت جامعه اسلامی و غلبه بر چالش های ناشی از قدرت طلبی نظام سلطه می پردازد. زاهدی تیر (۱۳۹۸) در رساله «نظام مقاومت در قرآن با رویکرد اجتماعی» بر اساس اندیشه اجتماعی مفسران و محققان معاصر از جمله امام خمینی، شهید محمدباقر صدر، شهید مطهری، آیت الله جوادی آملی و آیت الله خامنه ای ابتدا مفهوم لغوی و تفسیری مقاومت تبیین کرده سپس نظام حاکم بر مقاومت و جایگاه و روابط عناصر تشکیل دهنده آن اعم از مبانی، اصول و هدف مشخص و مفهوم مقاومت مد نظر قرآن را در قالب یک نظام توسعه داده است. قاسمی (۱۴۰۱) در مقاله «شناسایی شاخص های مقاومت اسلامی و تأثیر آن بر تمدن نوین اسلامی» به احصاء و شناخت کیفی شاخص های مقاومت و سنجش کمی میزان تأثیر آن بر تمدن نوین اسلامی پرداخته است. اصغری و صفری (۱۴۰۲) در مقاله «بررسی الگوهای مقاومت با تمرکز بر آیات مکی و تطبیق آن بر سیره پیامبر» با روش توصیفی و تحلیلی، به استخراج و بیان الگوهای مقاومت در پرتو آیات و روایات

و تطبیق آن الگوها بر سیره نبوی پرداخته اند تا بدین سبب، ساختار کلی نظام قرآن، به خصوص آیات مکی، در معرفی الگوها معلوم گردد و شاخصه های قرآنی در الگو سازی روشن شود. شاه بازپور و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله «فرهنگ مقاومت و فرایند مهندسی آن در جامعه بر اساس آموزه های قرآن کریم» با بیان فرهنگ مقاومت به عنوان شکل گیری ارزش مقاومت در جامعه به عنوان یکی از شیوه های الگوی مرسوم زیست انسانی در عرصه های حیات انسانی، به طوری که بتوان نمود آن را در مجموع رفتارهای اجتماعی مشاهده کرد، به فرایند مهندسی ارزش مقاومت در جامعه مبتنی بر نظام اندیشه ای رشد محور قرآن کریم پرداخته اند.

۲-۱. پیشینه روشی

عترت دوست و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «شبکه مضامین عوامل مؤثر بر فقر از منظر آیات قرآن و احادیث اهل بیت (علیهم السلام)» تلاش کرده اند با استفاده از روش «تحلیل مضمون» به مطالعه گسترده آیات اقتصادی قرآن کریم و نیز روایات مرتبط با موضوع در مجامع حدیثی پرداخته و از ره آورد تحلیل مضمونی و ترسیم شبکه مضامین گسترده آن ها، عوامل مؤثر در ایجاد و گسترش فقر در جامعه اسلامی از منظر قرآن کریم و اهل بیت (ع) تبیین نمایند. احمدزاده (۱۳۹۸) در مقاله «تحلیل مضمونی ویژگی های جهاد در آیات قرآن کریم»، ویژگی های جهاد الهی در قرآن کریم را با روش تحلیل مضمون که یکی از شیوه های محتوای کیفی است مورد بررسی قرار داده است.

بحرالعلوم و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله «تحلیل مضمون تربیت بدنی و تقویت قوای جسمانی مبتنی بر آیات قرآن کریم» برای بررسی الگوی تربیت بدنی و تقویت قوای جسمانی از روش تحلیل مضمون استفاده کرده و برای گردآوری و شناسایی مضامین مرتبط با ورزش نخست مبانی نظری صاحب نظران بررسی شده و سپس با مطالعه کامل قرآن کریم، مضمون های مرتبط را استخراج و کدگذاری کرده اند. افجه و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «ارائه الگوی رفتار مصرف در اسلام با رویکرد تحلیل مضمون با تمرکز بر آیات قرآن کریم و روایات معصومین علیهم السلام» با رویکردی

اسلامی به حوزه الگوی رفتار مصرف پرداخته اند و تلاش کرده اند با تکیه بر آیات قرآن کریم به عنوان منبع اصلی دینی، الگوی اسلامی رفتار مصرف کننده را تبیین و ارائه دهند و در این راستا همه آیات قرآن کریم را، با روش تحلیل مضمون مورد مطالعه و شناسه گذاری قرار داده اند. کریم زاده و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله «شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های مدیر اثربخش فرهنگی از منظر قرآن کریم» با هدف شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های مدیر اثربخش فرهنگی سعی کرده اند بر اساس رویکرد تحلیل مضمون مضامین مرتبط با مدیر اثربخش فرهنگی را استخراج کنند.

همان‌طور که از عناوین فوق روشن است، پژوهشی که با روش تحلیل مضمون به مفهوم مقاومت پرداخته باشد وجود ندارد و پژوهش‌هایی هم که به مکتب مقاومت پرداخته اند بیشتر ناظر به اصل مکتب مقاومت در نگاه کلی هستند و اهمت‌امی به بُعد نظامی آن نداشته‌اند. باین‌همه، در لابلای مباحث، مطالبی نیز وجود دارد که ناظر به این پژوهش است. لذا احصای بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن با استفاده از روش تحلیل مضمون در این زمینه از نوآوری‌های این پژوهش محسوب می‌شود که با تحلیل دقیق آیات مربوطه، این نواندیشی بیش از پیش روشن می‌شود.

روش پژوهش

روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش مطالعه اسنادی و رویکرد آن توصیفی و تحلیلی است. «تحقیق توصیفی آنچه را که هست توصیف می‌کند و به شرایط یا روابط موجود، فرآیندهای جاری، آثار مشهود و روندهای در حال گسترش توجه دارد» (خاکی، ۱۳۹۰). اطلاعات اولیه با رجوع روشمند به قرآن و تفاسیر المیزان، المنیر و نور استخراج شده است. روش تحلیل داده در این پژوهش تحلیل مضمون است. تحلیل مضمونی یک راهبرد توصیفی است که با جستجوی الگوهای تجربه درون یک مجموعه، فرایند تحلیل داده‌های کیفی را برای درک بهتر تسهیل می‌کند. حاصل این تحلیل مضمونی نیز، توصیفی از آن الگوها و طرح محیطی است که بر آن الگوها وحدت می‌بخشد، بدین معنا که چه مضمون کلانی باعث شده این مضامین متعدد در یک متن واحد وجود داشته باشند و این مضامین چه ارتباطی با همدیگر دارند. یکی از مهم‌ترین کارکردهای این روش، داشتن الگویی برای رسیدن به مضمون اصلی متن و بُب کلام می‌باشد. به عبارت دیگر این روش در

مواردی کاربرد دارد که با حجم انبوهی از اطلاعات متعدد و پراکنده مواجه هستیم و قصد داریم آن‌ها را به‌گونه‌ای منطقی و منظم طبقه‌بندی نموده و اطلاعات خود را برای تحلیل بهتر متن، به‌گونه‌های مشخصی تقلیل دهیم. به همین دلیل در این روش، فرایند تقسیم کردن اطلاعات، طبقه‌بندی، تلخیص و بازسازی آن‌ها برای تقلیل داده‌ها و سپس استخراج مهم‌ترین مفاهیم برای رسیدن به مضامین کلان، به خوبی ترسیم و تبیین شده است (عابدی جعفری و دیگران، ۱۳۹۰، ص. ۱۶۰). فرایند کامل تحلیل مضمون را می‌توان به سه مرحله کلان تقسیم نمود: الف- تجزیه و توصیف متن، ب- تشریح و تفسیر متن و ج- ادغام و یکپارچه کردن مجدد متن. درحالی‌که همه این مراحل با تفسیر و تحلیل همراه است اما در هر مرحله از تحلیل، سطح بالاتری از انتزاع به دست می‌آید (استیرلینگ، ۲۰۰۱). در این پژوهش جهت انجام مراحل کامل تحلیل مضمون از نرم افزار Maxqda استفاده شده است. فرایند گام‌به‌گام تحلیل مضمون و تحلیل شبکه مضامین در جدول شماره ۱ قابل مشاهده هست.

جدول شماره (۱). فرآیند تحلیل مضمون

مرحله	گام	اقدام
۱. تجزیه و توصیف متن	۱- آشنا شدن با متن	-مکتوب کردن داده‌ها در صورت لزوم - مطالعه اولیه و مطالعه مجدد داده‌ها -نوشتن ایده‌های اولیه
	۲- ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری	-پیشنهاد چارچوب کدگذاری و تهیه قالب مضامین -تفکیک متن به بخش‌های کوچک تر- کدگذاری ویژگی‌های جالب داده‌ها
	۳- جست‌وجو و شناخت مضامین	- تطبیق دادن کدها با قالب مضامین - استخراج مضامین از بخش‌های کد گذاشته متن - پالایش و بازبینی مضامین
۲. تشریح و تفسیر متن	۴- ترسیم شبکه مضامین	- بررسی و کنترل همخوانی مضامین با کدهای مستخرج - مرتب کردن مضامین -انتخاب مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر - ترسیم نقشه های (مضامین - اصلاح و تأیید شبکه) های (مضامین
	۵- تحلیل شبکه مضامین	- تعریف و نام‌گذاری مضامین - توصیف و توضیح شبکه مضامین
۳. ترکیب و ادغام متن	۶- تدوین گزارش	- تلخیص شبکه مضامین و بیان مختصر و صریح آن - استخراج نمونه‌های جالب داده‌ها - مرتبط کردن نتایج تحلیل با مسائل و مبانی نظری - نوشتن گزارش علمی و تخصصی از تحلیل‌ها

نکته مهم این است که در این نوع تحلیل‌های کیفی، از مجموعه‌ای خطوط راهنما استفاده می‌شود و نه مجموعه‌ای از قوانین مشخص که این امر باعث انعطاف‌پذیری آن‌ها

برای تناسب روش با سؤال‌ها و داده‌های تحقیق است (پاتون، ۱۹۹۰، ص. ۱۴۵). آخرین گام در تحلیل مضمون تدوین گزارش است. این مرحله وقتی آغاز می‌شود که مجموعه کاملی از مضامین نهایی، فراهم شده باشد (استیرلینگ، ۲۰۰۱).

ادبیات مفهومی

۱. مکتب

اندیشمندان در رشته‌های مختلف علوم انسانی و اجتماعی از مفهوم مکتب برای اشاره به یک مجموعه منسجم معنایی و مطالعاتی استفاده می‌کنند. «مکتب به نظریه یا طرح جامع و منسجمی اطلاق می‌شود مشتمل بر مبانی و اصول، مولفه‌ها و شاخصه‌ها، ارزش‌ها، قواعد و فتاوا، جهان بینی، منظومه، خط مشی و راهبرد، برنامه و لذا در راستای دستیابی انسان به سعادت و کمال جمعی، مسئولیت و اهداف ویژه‌ای را با توجه به نوع جهان بینی خود ترسیم می‌کند» (مطهری، ۱۳۸۴، ج ۲، ص. ۵۶). این تفاوت در نوع جهان بینی، به ایجاد گرایش‌هایی در اجزای مختلف علوم برای اثرگذاری چشمگیر در استنباط‌های علمی منجر شده و عملاً مکتب را دارای لسان منفی و مثبت می‌نماید. بنابراین مکتب به اندیشه‌ای اطلاق می‌گردد که با ترسیم خط مشی‌ای منسجم و دقیق، از نظامی جامع و مانع برخوردار بوده و با مسلک‌های دیگر دارای مرزبندی است و به دلیل اینکه قابلیت دفاع از آن وجود دارد و باعث سعادت مادی و معنوی جامعه می‌شود، آحاد مردم را به خود جذب کرده و نخبگان علمی نیز با بهره‌مندی از آن، نواندیشی‌های گوناگونی در این خصوص ارائه داده و خواهند داد. مکتب مقاومت قرآنی به اندیشه‌ای نظام مند اطلاق می‌شود که با تدبر در قرآن می‌توان به مبانی، اصول، شاخصه‌ها و راهبردهای آن دست یافت. بر این اساس اولاً کاربردی و آینده‌نگرانه است؛ ثانیاً قابلیت دفاع از آن وجود دارد؛ ثالثاً میان نخبگان و مردم از نفوذ برخوردار است؛ رابعاً رویکردی همه‌جانبه نسبت به آموزه‌های اسلامی دارد و بنابر مقتضیات زمان، راهبردهای متفاوتی را مورد توجه قرار می‌دهد؛ خامساً به دلیل نفی سازش و تسلیم، با نظریات رقیب خود دارای مرزبندی است و خامساً بخاطر اقدامات اقتدارگرایانه و هزینه‌زا برای دشمنان، باعث انصراف آن‌ها از اقدامات مخربانه می‌شود (فریادرس، ۱۴۰۱، ص. ۳۱).

بنابر آنچه ذکر آن رفت، بایستی توجه کرد که «مکتب»، اندیشه‌ای نظام‌مند و جامع بر مبنای یک فرآیند منحصر به فرد در موضوعی مشخص است و طبیعتاً از این جهت اندیشه «مقاومت» در اسلام می‌تواند به عنوان یک مکتب مورد بررسی قرار گیرد؛ همچنین از آن جهت که در «مکتب» برخی از قیده‌ها نظیر «مرزبندی با اندیشه رقیب» وجود دارد که قابل پیگیری در اندیشه مقاومت در اسلام می‌باشد و با توجه به تاکید اندیشمندان مسلمانی چون حضرت آیت الله خامنه‌ای بر مکتبی دیدن اندیشه مقاومت، پژوهش حاضر، مترصد بررسی ابعاد نظامی «مکتب مقاومت» است.

۲. مقاومت

۲-۱. معنای لغوی مقاومت

«مقاومت» از ریشه ی قوام یا قیام در لغت به معنای به پاخاستن، برخاستن، پایدار ماندن، دوام و ثبات است. (دهخدا، ۱۳۷۷: ج ۳۴، ص. ۲۱۳۰۲) این واژه بر وزن مفاعله و به معنای با کسی با هم برخاستن یا با هم از جا بلند شدن و باکسی ضدیت کردن و نیز ایستادگی و پایداری کردن است. از کاربردهای واژه مقاومت در فرهنگ های لغت چنین بر می‌آید که به رویارویی در میدان جنگ محدود نیست و هر نوع مقاومت و پایداری در برابر عوامل برهم زننده تعادل و توازن را شامل می‌شود. خواه این عامل درونی باشد، مانند امیال نفسانی یا بیرونی، مانند بیماری یا تجاوز و اشغالگری. (میرقادری و کیانی، ۱۳۹۱، ص. ۷۰).

واژه مقاومت به صراحت در قرآن نیامده است. در واقع مقاومت واژه ای بومی سازی شده است که ریشه قرآنی دارد. قرآن وقتی می‌خواهد در مباحث گوناگون معانی که دلالت بر مقاومت دارند را تبیین کند، از واژه‌های استقامت، (هود: ۱۱۲) صبر (بقره: ۴۵) و ثابت قدمی (بقره: ۲۵۰؛ انفال: ۴۵) استفاده می‌کند. استقامت: خویشتن داری و حب نفس بر چیزی که عقل و دین تقاضا می‌کند و از چیزی که شرع و عقل از آن نهی می‌کند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، ص. ۳۵۵).

در قرآن کریم از مقاومت به استقامت تعبیر شده است. این کلمه به صورت مصدری در قرآن نیامده و مشتقات آن به صورت فعل و اسم در آیاتی از قرآن کریم ذکر شده است. در آیاتی از قرآن پیامبر ص و مؤمنان امر به استقامت شده و پاداش‌هایی بر استقامت

آنها مترتب شده است. در آیه «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَ مَنِ تَابَ مَعَكَ وَ لَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ» پس همان گونه که فرمان یافته‌ای، استقامت کن و همچنین کسانی که با تو بسوی خدا آمده‌اند (باید استقامت کنند)! و طغیان نکنید، که خداوند آنچه را انجام می‌دهید می‌بیند!» (هود: ۱۱۲) پیامبر و مؤمنان امر به استقامت شده‌اند. پیروزی مسلمانان در هر برهه از زمان در گرو استقامت در برابر دشمنان داخلی و خارجی است. در آیه «قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا» فرمود: «دعای شما پذیرفته شد! استقامت به خرج دهید» (یونس: ۸۹) حضرت موسی ع و هارون ع به استقامت امر شده‌اند. در آیه «فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ» (توبه: ۷) خداوند به پیامبر و مؤمنان فرمود: تا زمانی که آنها (مشرکین) به عهد خود استقامت ورزیدند شما هم استقامت کنید. آیه ۱۱۲ سوره هود در تفاسیر به آیه‌ای پر محتوا و طاقت فرسا معرفی شده است. در حدیث معروفی از ابن عباس آمده است: «هیچ آیه ای شدید و مشکلتر از این آیه بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل نشد و لذا هنگامی که اصحاب از آن حضرت پرسیدند چرا به این زودی موهای شما سفید شده و آثار پیری نمایان، گشته، فرمود: مرا سوره هود و واقعه پیر کرد! (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۹: ص ۲۵۷) بدست آوردن پیروزی در مقایسه با حفظ آن بسیار ساده‌تر است. «صبر» و «حلم» مقدمه پایداری و «یاری خواستن از خداوند» و «یادآوری نعمتهای الهی» راه رسیدن به ثبات قدم و استقامت است» (میرحسینی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۶۰۰).

۲-۲. معنای اصطلاحی مقاومت

با بررسی ادبیات پیرامون مفهوم مقاومت در معنای اصطلاحی آن چند عنصر در معنایابی مقاومت موثر است که عبارتند از: بازیگر هدف، بازیگر مهاجم، توانمندسازی، شرایط محیطی، تاکید روی هدف و حفظ جهت گیری. در نگاهی جامع مقاومت به معنای این است که انسان با انتخاب یک جهان بینی صحیح، اهدافی برای حرکت خود ترسیم کرده، ضمن حفظ پیش روندگی و جهت گیری در آن به طور پیوسته، با توانمندسازی عناصر قدرت ساز و ایجاد هزینه برای اقدامات مخربانه بازیگر مهاجم، به نحوی رفتار نماید که او را از ادامه فعالیت یا تحمیل جهان بینی اش منصرف نموده و در نتیجه وی نتواند

بازیگر هدف را در راستای دستیابی به اهدافش منحرف، منصرف یا متوقف نماید (فریادرس: ۱۴۰۱، ص. ۳۱).

مقاومت در این معنا مفهوم پردامنه ای است که در طول تاریخ جبهه حق و باطل وجود داشته است. زمانی که این مقاومت، بر اساس مبانی اسلامی شکل می گیرد، مقاومت اسلامی نام خواهد داشت. «محور مقاومت اصطلاحی سیاسی است که نخستین بار توسط روزنامه لیبیایی (به عربی: الزحف الأخضر) در مقابل اصطلاح محور شرارت که توسط جورج دبلیو بوش در سال ۲۰۰۲ مطرح شد، عنوان شد و در آن عنوان شده بود که کشورهایی که رئیس‌جمهور آمریکا از آنها با عنوان «محور شرارت» نام می‌برد، در اصل کشورهای «محور مقاومت» در مقابل ایالات متحده آمریکا و تلاش آن برای سلطه‌گری بر سایر کشورها محسوب می‌شود» (کریمی، ۱۳۹۶، ص. ۲). «هدف اصلی محور مقاومت مقابله با سلطه‌گری آمریکا بر سایر کشورها، مبارزه با رژیم اشغالگر قدس و مخالفت با سیاست‌های برخی رژیم‌های محافظه‌کار عرب منطقه از جمله عربستان سعودی می‌باشد (Mohns and Bank, ۲۰۱۲, p ۱).

از منظر حضرت آیت الله خامنه‌ای مهم‌ترین راهبرد جهت رفع موانع پیش روی مسلمانان و حرکت تمدنی انقلاب اسلامی ایران مقاومت اسلامی است. ایشان معتقد است «تنها راه، مقاومت است و آن چیزی که امروز آمریکا را و متحدینش را دست‌پاچه کرده که به حرف‌های یاوه متوسل می‌شوند، به کارهای غلط متوسل می‌شوند، ایستادگی ملت‌های مسلمان است و این ایستادگی نتیجه خواهد داد». (آیت‌الله خامنه‌ای، ۰۹/۰۴/۱۳۹۷).

الگوی مقاومت اسلامی از منظر رهبری بصورت فرایندی بدین شرح قابلیت صورت‌بندی دارد که با محوریت رهبران، دولت‌ها، ملت‌ها، وحدت، اندیشه و فرهنگ مقاومت و با اتکا به آرمان و مکتب اسلام ناب محمدی و ضمن بهره‌گیری از عوامل پیشبرنده و ملاحظه موانع و چالش‌های محیطی، دستیابی به استقلال و عزت دولت‌ها و ملت‌های جبهه مقاومت، اعتمادسازی، بازدارندگی و کاهش حضور نظامی استکبار در کشورهای

محور مقاومت و سرانجام پیروزی مقاومت را تسهیل نماید (صالح اصفهانی و همکاران، ۱۳۹۹، ص. ۸۲).

یکی از مهم ترین ابعاد مقاومت، بعد نظامی آن است. هیچ مکتبی بدون اندیشه نظامی، در سیاست ها و راهبردهای خود از ثبات و انسجام کافی برخوردار نخواهند بود. اندیشه نظامی مجموعه ای کلی از عقاید و ایده هاست که باید الهام بخش طراحان سیاسی، دفاعی و نظامی باشد. اندیشه نظامی در پی یافتن پاسخی برای این پرسش اساسی است که چگونه می توان کشور را در برابر تهدیدهای نظامی مصون و محفوظ نگه داشت و بر دشمن پیروز شد؟ پاسخ به این سوال مستلزم توجه به مفهوم قدرت در حکومت هاست؛ چرا که حکومت ها به میزان قدرتی که دارند می توانند در برابر تهدیدها مقابله کنند.

قدرت بدون تردید پایه ای ترین مفهوم دانش مضبوط روابط بین الملل است. در واقع قدرت بازتاب دهنده مناسبات میان کنشگران روابط بین الملل بوده است؛ بدین معنا که روابط بین الملل متضمن مناسبات قدرت میان کنشگران مذکور است. براین اساس تطور مفهوم قدرت در روابط بین الملل جز در تطور نظریه های روابط بین الملل نمود نمی یابد (ابراهیمی فر و منوری، ۱۳۹۱، ص. ۵). حکومت ها برای تأمین منافع ملی و حراست از آن، به دنبال افزایش مؤلفه های قدرت خود هستند. قدرت ملی دارای منشأ و مبادی گوناگونی است که از حوزه های مختلف یک تفکر یا مکتب در دو بخش سخت افزاری و یا نرم افزاری سرچشمه می گیرد. به عنوان مثال دیوید جابلینسکی عناصر قدرت ملی را تحت هشت مؤلفه جغرافیا، جمعیت، منابع طبیعی، اقتصاد، ارتش و قوه نظامی، عوامل سیاسی و عناصر روانشناختی معرفی می کند (Jablonsky, ۱۹۹۷). قدرت ملی دارای ابعاد گوناگون نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و... است (زرقانی، ۱۳۸۷، ص. ۷۷). مایکل پلیزبوری به نقل از یک اندیشمند چینی، قدرت ملی را تحت هشت مؤلفه، یعنی: منابع طبیعی، اقتصاد داخلی و خارجی، علم و فنآوری، امور نظامی، دولت و قابلیت امور خارجه، و توسعه اجتماعی قرار می دهد (Pillsbury, ۲۰۰۰). نیال فرگسون نیز در تعریف منابع قدرت ملی به نیروی انسانی، تولیدصنعتی، منابع طبیعی، قدرت تکنولوژیکی، قدرت نظامی، قدرت اقتصادی اشاره می کند (Hohn, ۲۰۱۱). سامسون اسودو نیز از مؤلفه هایی همچون مرزهای جغرافیایی، منابع طبیعی، توسعه

اقتصادی، جمعیت، قوه نظامی - امنیتی و فناوری به عنوان منابع قدرت ملی یاد می‌کند (Esudu, ۲۰۱۶).

قدرت نظامی عبارت است از تمامی نیروهای مسلح یک کشور که همراه با سایر قدرت‌های موجود در یک واحد سیاسی مانند قدرت سیاسی، قدرت اقتصادی، قدرت فرهنگی و... جهت پیشبرد سیاست ملی به کار می‌روند. قدرت نظامی، پیشانی و نماینده قوای یک کشور بوده و در هنگام جنگ، این قدرت نظامی کشور است که به کمک سایر انواع قدرت در آن کشور (سیاسی، فرهنگی، علمی و اقتصادی) از منافع ملی دفاع و امنیت ملی را تأمین می‌کند. به اعتقاد بسیاری از کارشناسان معیار نهایی قدرت ملی، توانمندی نظامی است؛ زیرا کشورها در محیطی به سر می‌برند که در آن امنیت آن‌ها مورد تهدید داخلی و خارجی فراوان و همیشگی قرار دارد. از این رو مؤثر بودن سلاح‌های قهریه آن‌ها، مقیاس نهایی قدرت کشورها به شمار می‌رود. بدون شک، ریشه‌های قدرت ملی در توانایی کشورها به مسلط شدن بر بخش‌های مهم اقتصاد جهانی قرار دارد ولی توانمندی نظامی، همچنان مهمترین تجلی قدرت باقی خواهد ماند (تلیس، ۱۳۸۳، ص. ۵۴).

یافته‌های پژوهش

در این نوشتار ابتدا یافته‌های پژوهش مبتنی بر روش شناسی و کدگذاری انجام شده ارائه می‌شود، سپس تبیین و تحلیل الگوی نهایی ابعاد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. کدگذاری

در کدگذاری، در گام ابتدایی به هر آیه و گزاره‌ی مرتبط، یک کد اولیه که گویا، مفسر و تلخیص شده‌ی آن باشد اختصاص داده می‌شود. در ادامه این بخش با اتخاذ رویکردی استقرایی، مضامین اولیه با تلفیق و تجمیع به چند مقوله تقلیل می‌یابد. در نهایت تلاش بر این است که ضمن قراردادن مقولات در ذیل مقولات کلی تر، ابعاد نظامی مکتب مقاومت تبیین و ترسیم شود.

جدول شماره (۱). نمونه کدگذاری مرحله اول

ردیف	گزاره	مفهوم	منبع
۱	وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ و هنگامی که دریا را برای شما شکافتیم و شما را نجات بخشیدیم و فرعونیان را در حالی که شما نظاره میکردید غرق کردیم.	پیروزی و تقویت بنیه نظامی؛ از نتایج مقاومت «وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ»	بقره: ۵۰
۲	وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ و کسانی را که در راه خدا کشته می شوند مرده نخوانید بلکه زنده اند ولی شما نمیدانید.	لزوم ترویج فرهنگ شهادت طلبی «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ»	بقره: ۱۵۴
۳	وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ و در راه خدا با کسانی که با شما می جنگند بجنگید ولی از اندازه درنگزید زیرا خداوند تجاوز کاران را دوست نمی دارد.	حرمت تجاوز از حد «وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ»	بقره: ۱۹۰
۴	وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ و در راه خدا با کسانی که با شما می جنگند بجنگید ولی از اندازه درنگزید زیرا خداوند تجاوز کاران را دوست نمی دارد.	هدف؛ تنها خدا و نه چیز دیگری «وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ»	بقره: ۱۹۰
۵	وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقَفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجْتُمُوهُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ و هر کجا بر ایشان دست یافتید آنان را بکشید و همان گونه که شما را بیرون راندند آنان را بیرون برانید [چرا که] فتنه [=شُرک] از قتل بدتر است [با این همه] در کنار مسجد الحرام با آنان جنگ نکنید مگر آنکه با شما در آن جا به جنگ درآیند پس اگر با شما جنگیدند آنان را بکشید که کیفر کافران چنین است.	پاسخ به تهدیدات دشمن؛ از اهداف جنگ «فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ»	بقره: ۱۹۱
۶	وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقَفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجْتُمُوهُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ	تقدم دادن حفظ جان مسلمانان بر حفظ احترام مکان ها	بقره: ۱۹۱

	<p>«وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلَوْكُمْ فِيهِ»</p>	<p>الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلَوْكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلَوْكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ</p> <p>و هر کجا بر ایشان دست یافتید آنان را بکشید و همان گونه که شما را بیرون راندند آنان را بیرون برانید [چرا که] فتنه [=شُرک] از قتل بدتر است [با این همه] در کنار مسجد الحرام با آنان جنگ نکنید مگر آنکه با شما در آن جا به جنگ درآیند پس اگر با شما جنگیدند آنان را بکشید که کیفر کافران چنین است.</p>
<p>بقره: ۱۹۱</p>	<p>پیش دستی نکردن در جنگ و شکستن مقدسات</p> <p>«وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلَوْكُمْ فِيهِ»</p>	<p>وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلَوْكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلَوْكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ</p> <p>و هر کجا بر ایشان دست یافتید آنان را بکشید و همان گونه که شما را بیرون راندند آنان را بیرون برانید [چرا که] فتنه [=شُرک] از قتل بدتر است [با این همه] در کنار مسجد الحرام با آنان جنگ نکنید مگر آنکه با شما در آن جا به جنگ درآیند پس اگر با شما جنگیدند آنان را بکشید که کیفر کافران چنین است.</p>

جدول شماره (۲). نمونه کدگذاری مرحله دوم

مقوله	منبع	مفهوم	ردیف
اهداف ناظر به تحرکات دشمن	بقره: ۱۹۰	پاسخ به تهدیدات دشمن؛ از اهداف بعد نظامی مکتب مقاومت «فَإِنْ قَاتَلَوْكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ»	۱
	بقره: ۱۹۳	برچیدن فتنه و استقرار دین خدا؛ از اهداف بعد نظامی مکتب مقاومت «وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ»	
	بقره: ۱۹۴	پاسخ به تهدیدات دشمن؛ از اهداف بعد نظامی مکتب مقاومت «فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ»	
	انفال: ۳۹	رفع فتنه؛ از اهداف بعد نظامی مکتب مقاومت «حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ»	
	انفال: ۶۰	ترساندن دشمنان و رفع تهدید از جامعه از اهداف آمادگی در بعد نظامی «تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ»	

	حجرات: ۹	دفاع از مظلوم در برابر متجاوز؛ از اهداف بعد نظامی «فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي»	
اهداف ناظر به جهت حرکت خود	بقره: ۱۹۰	هدف؛ تنها خدا و نه چیز دیگری «وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ»	۲
	آل عمران: ۱۳	لزوم الهی و در راه خدا بودن بعد نظامی مکتب مقاومت «فِي سَبِيلِ اللَّهِ»	
	نساء: ۷۶	لزوم الهی و در راه خدا بودن بعد نظامی مکتب مقاومت «الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ»	
	توبه: ۲۰	لزوم در راه خدا بودن جهاد «وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ»	

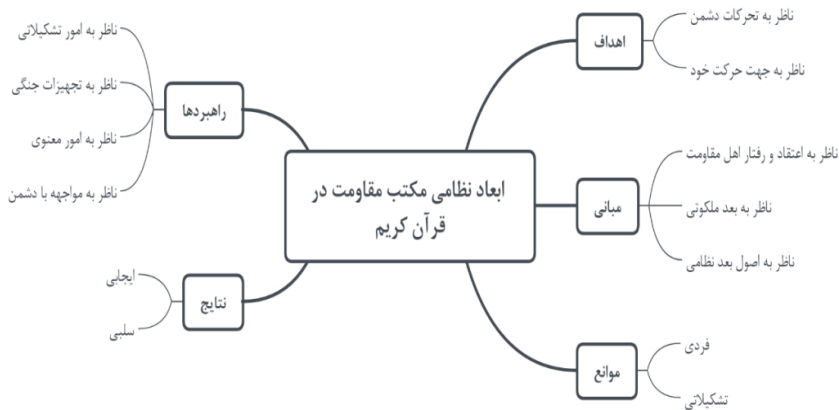
جدول شماره (۳). کدگذاری مرحله سوم

ابعاد	مقولات	ردیف
اهداف	اهداف ناظر به تحرکات دشمن	۱
	اهداف ناظر به جهت حرکت خود	
مبانی	مبانی ناظر به رفتار و اعتقاد اهل مقاومت	۲
	مبانی ناظر به بعد ملکوتی بعد نظامی مکتب مقاومت	
	مبانی ناظر به اصول بعد نظامی مکتب مقاومت	
راهبردها	راهبردهای ناظر به امور تشکیلاتی	۳
	راهبردهای ناظر به تجهیزات جنگی	
	راهبردهای ناظر به توجه به امور دینی و معنوی	
	راهبردهای ناظر به مواجهه با دشمن	
موانع	موانع فردی	۴
	موانع تشکیلاتی	
نتایج	نتایج ایجابی	۵
	نتایج سلبی	

براساس کدگذاری انجام شده ۱۴۵ مفهوم و ۱۳ مقوله برای بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم شناسایی و احصاء گردید. با توجه به تحلیل مضمون اطلاعات جمع‌آوری شده می‌توان ۵ بعد «اهداف»، «مبانی»، «راهبردها»، «موانع» و «نتایج» را به عنوان «ابعاد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم» شناسایی کرد.

مضامین پایه مربوط به مضمون سازمان دهنده «اهداف بعد نظامی مکتب مقاومت» عبارت‌اند از: «اهداف ناظر به تحرکات دشمن» و «اهداف ناظر به جهت حرکت خود». مضامین پایه مربوط به مضمون سازمان دهنده «مبانی بعد نظامی مکتب مقاومت» عبارت‌اند از: «مبانی ناظر به رفتار و اعتقاد اهل مقاومت»، «مبانی ناظر به بعد ملکوتی بعد نظامی مکتب مقاومت» و «مبانی ناظر به اصول بعد نظامی مکتب مقاومت». همچنین مضامین پایه مربوط به مضمون سازمان دهنده «راهبردهای بعد نظامی مکتب مقاومت» عبارت‌اند از: «راهبردهای ناظر به امور تشکیلاتی»، «راهبردهای ناظر به تجهیزات جنگی»، «راهبردهای ناظر به توجه به امور دینی و معنوی»، «راهبردهای ناظر به مواجهه با دشمن». مضامین پایه مربوط به مضمون سازمان دهنده «موانع بعد نظامی مکتب مقاومت» عبارت‌اند از: «موانع تشکیلاتی». مضامین پایه مربوط به مضمون سازمان دهنده «نتایج بعد نظامی مکتب مقاومت» عبارت‌اند از: «نتایج ایجابی» و «نتایج سلبی».

۲. الگوی مضامین ابعاد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم

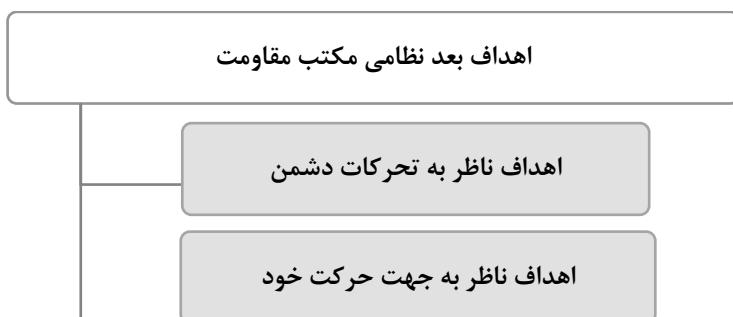
نمودار شماره ۱۶). ابعاد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم

۳. تحلیل الگو

۳-۱. اهداف بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن

اولین مولفه الگوی قرآن کریم در موضوع بعد نظامی مکتب مقاومت ترسیم اهداف این بعد است. قرآن کریم با ذکر مقولاتی چون «پاسخ به تهدیدات دشمن»، «برچیدن و رفع فتنه»، «استقرار دین خدا»، «ترساندن دشمنان و رفع تهدید از جامعه» و «دفاع از مظلوم در برابر متجاوز»، اهداف ناظر به تحرکات دشمن در بعد نظامی مکتب مقاومت را روشن می سازد. «لزوم الهی و در راه خدا بودن جنگ» و «هدف؛ تنها خدا و نه چیز دیگری» دو مقوله مهم است که قرآن کریم آن ها را ناظر به اهدافی ذکر کرده است که جهت حرکت مسلمین را در بعد نظامی مکتب مقاومت تنظیم می سازد.

علامه طباطبایی ذیل آیه ۱۹۳ سوره بقره می فرماید: «قتال به معنای آن است که شخصی قصد کشتن کسی را کند، که او قصد کشتن وی را دارد، و در راه خدا بودن این عمل به این است که غرض تصمیم گیرنده اقامه دین و اعلاهی کلمه توحید باشد، که چنین قتالی عبادت است که باید با نیت انجام شود، و آن نیت عبارت است از رضای خدا و تقرب به او، نه استیلا بر اموال مردم و ناموس آنان. پس قتال در اسلام جنبه دفاع دارد، اسلام می خواهد به وسیله قتال با کفار از حق قانونی انسان ها دفاع کند، حقی که فطرت سلیم هر انسانی به بیانی که خواهد آمد آن را برای انسانیت قائل است، آری از آنجایی که قتال در اسلام دفاع است، و دفاع بالذات محدود به زمانی است که حوزه اسلام مورد هجوم کفار قرار گیرد، به خلاف جنگ که معنای واقعی تجاوز و خروج از حد و مرز است، لذا قرآن کریم دنبال فرمان قتال فرمود: *وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ*، تجاوز مکنید که خدا تجاوزکاران را دوست نمی دارد» (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص. ۸۹).

نمودار شماره (۱). شماره مقولات بعد اهداف

قرآن کریم با بیان مبانی متقن که می توان آن ها را در سه ساحت «اعتقاد و رفتار اهل مقاومت»، «وجه ملکوتی بعد نظامی» و «اصول بعد نظامی» دسته بندی کرد زیرساختی مستحکم در راستای شکل گیری یک تشکیلات منسجم نظامی جهت دفاع از کیان مسلمین ترسیم می کند. مقولات «لزوم نگاه به جنگ به عنوان بستر ارزیابی افراد»، «مقاومت در جنگ؛ محصول ایمان به معاد و وعده های الهی»، «جنگ؛ بستر سنجش ایمان»، «صبر و استقامت؛ عامل در ظرف محبت الهی قرار گرفتن»، «ولایی بودن ارتباطات بین مجاهدان واقعی»، «ایمان، هجرت، جهاد با اموال و کمک به دیگران از مولفه های مجاهدان واقعی»، «ایمان به خدا و معاد دو مبنای ضمانت کننده جهاد واقعی»، «جهاد اکبر لازمه حضور در بعد نظامی مکتب مقاومت»، «ترس از حضور در بعد نظامی؛ نشانه بیمار دلی» و «مجاهدت و صبر؛ محور بعد نظامی مکتب مقاومت» اشاره به مهم ترین مبانی بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم ناظر به اعتقاد و رفتار اهل مقاومت دارد.

«حکم جنگ؛ نتیجه فضل الهی»، «مشخص ساختن اهل مقاومت؛ از سنت های قطعی خداوند»، «خداوند تاثیرگذار واقعی در جنگ»، «نزول امداد غیبی در بعد نظامی مقاومت در صورت استقامت و تقوا» و «ترس در دل دشمنان از مصادیق امداد غیبی الهی» اشاره به مهم ترین مبانی بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم ناظر به اعتقاد و رفتار اهل مقاومت دارد. مقولات «حرمت تجاوز از حد»، «فتنه انگیزی؛ هم رتبه محاربه»، «صرف نظر کردن از جنگ در صورت صرف نظر کردن دشمن از جنگ»، «پیوستگی مقاومت در ابعاد مختلف»، «استفاده دشمن خارجی از منافقان داخلی جهت ایجاد فتنه»، «برتری ماهیتی مجاهدت در راه خدا بر سایر امور»، «جواز عقب نشینی تاکتیکی» و «پیش دستی نکردن در جنگ و شکستن مقدسات» اشاره به مهم ترین مبانی بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم ناظر به اصول بعد نظامی دارد.

علامه طباطبایی در بیان اصل فطرت به عنوان محور مبنایی قرآن در زمینه بعد نظامی می فرماید: «اسلام اساسش بر حکم فطرت بشر است، فطرتی که هیچ انسانی در احکام آن تردید نمی کند، و کمال انسان در زندگی را همان می دانند که فطرت بدان حکم کرده باشد، و به سویش بخواند، و این فطرت حکم می کند به اینکه تنها اساس و پایه ای

که باید قوانین فردی و اجتماعی بشر بر آن اساس تضمین شود، توحید است، و دفاع از چنین اساس و ریشه و انتشار آن در میان جامعه، و نگرهبانی آن از نابودی و فساد، حق مشروع بشر است و بشر باید حق خود را استیفا کند، حال به هر وسیله‌ای که ممکن باشد، البته از آنجایی که ممکن است در استیفای این حق خود دچار تندروری‌ها و یا کندرویی‌ها شود، خود قرآن راه اعتدال و میانه‌روی را ارائه داده، نخست استیفاء این حق را با صرف دعوت آغاز کرده، و دستور داده تا در راه خدا اذیت‌های کفار را تحمل کنند، و در مرحله دوم از جان و مال و ناموس مسلمین و از بیضه اسلام دفاع نموده، متجاوزین را سر جای خود بنشانند، و در مرحله سوم اعلان جنگ دهند، و قتال ابتدایی را آغاز کنند، که هر چند به ظاهر قتالی است ابتدایی، لیکن در حقیقت دفاع از حق انسانیت و کلمه توحید و یکتاپرستی است و اسلام هرگز قبل از دعوت به زبان خوش و اتمام حجت جنگ را آغاز نکرده است» (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص. ۹۹).

نمودار شماره (۲). مقولات بعد مبانی

۳-۳. راهبردهای بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن

قرآن کریم پس از ترسیم اهداف روشن و ذکر مبانی متقن، راهبردهای کارسازی را جهت پیش برد امور و عملکرد هرچه بهتر تشکیلات نظامی در جامعه اسلامی سرلوحه مسلمانان قرار داده است. این راهبردها را می‌توان در چهار ساحت «ناظر به امور تشکیلاتی»، «ناظر به امور فنی و تجهیزاتی»، «ناظر به امور اخلاقی و معنوی» و «ناظر

به مواجهه با دشمن» دسته بندی کرد. «لزوم عبرت گرفتن از اقوام پیشین در زمینه اطاعت از فرماندهی»، «لزوم لایق بودن فرماندهی در جنگ»، «عدم معیار نبودن ثروت در انتخاب فرمانده در جنگ»، «آمادگی جسمانی از شروط فرماندهی»، «لزوم پالایش نیروهای غیرمفید»، «لزوم اجتناب از القای ناامیدی و تضعیف روحیه»، «لزوم صبر، استقامت و مرزبانی در برابر دشمن به همراه تقوا»، «لزوم اطاعت از فرمانده»، «لزوم الهی بودن اطاعت از فرمانده»، «لزوم تشویق مردم به جنگ در راه خدا»، «لزوم توجه فرمانده به ضعف و قوت نیروها»، «لزوم پالایش افراد سست عنصر جهت جلوگیری از فتنه، تفرقه و تردید»، «لزوم جلوگیری از حضور منافقان در جهاد»، «لزوم وحدت تشکیلاتی در بعد نظامی»، «لزوم نظم تشکیلاتی در بعد نظامی»، «لزوم وحدت و نفوذ ناپذیری در بعد نظامی»، «لزوم سان دیدن از نیروها تو سط فرمانده در بعد نظامی» از راهبردهای تشکیلاتی بعد نظامی مکتب مقاومت محسوب می شود.

«لزوم آمادگی تجهیزاتی دائمی»، «لزوم آمادگی کامل از نظر نفرات و تجهیزات» و «لزوم آمادگی مهارتی» از راهبردهای ناظر به امور فنی و تجهیزاتی در بعد نظامی مکتب مقاومت است. «لزوم توجه به امدادهای غیبی»، «لزوم ترویج فرهنگ شهادت طلبی»، «لزوم رعایت تقدم دادن حفظ جان مسلمانان بر حفظ احترام مکان ها»، «لزوم رعایت حرمت جنگ در بعضی ماه ها»، «لزوم رعایت تقوا در جنگ»، «لزوم دعا و استمداد جستن از خداوند متعال در میدان جنگ»، «لزوم عبرت از جنگ های صدر اسلام»، «لزوم بصیرت جهت عبرت آموزی»، «لزوم توجه دادن به امدادهای غیبی در جنگ»، «لزوم استغفار و دعا برای مقاومت و ثبات قدم در جنگ در راه خدا»، «لزوم اولویت دادن پاداش های اخروی بر مادیات دنیوی در جنگ در راه خدا»، «لزوم ترویج فرهنگ شهادت طلبی»، «لزوم الهی دیدن موفقیت ها در جنگ در راه خدا»، «لزوم جهاد توأمان با جان و مال در راه خدا»، «لزوم اقامه نماز حتی در صحنه جنگ»، «لزوم ثبات قدم و یاد خداوند به صورت زیاد در جنگ در راه خدا»، «لزوم صبر و استقامت در جنگ در راه خدا»، «لزوم الهی دانستن پیروزی ها و مغرور نشدن»، «لزوم برخورد انسانی و محترمانه با اسیران جنگی»، «لزوم در راه خدا بودن جهاد»، «لزوم رعایت احکام الهی مربوط به جنگ»، «لزوم جهاد با مال در کنار جنگ در راه خدا»، «لزوم

پرهیز از سستی در جنگ در راه خدا»، «لزوم ترویج فرهنگ شهادت و استقامت تا شهادت» از راهبردهای ناظر به امور معنوی در بعد نظامی مکتب مقاومت است.

«لزوم مقابله به مثل در جنگ»، «لزوم تمرین های آمادگی دفاعی قبل از جنگ با دشمن»، «لزوم نترسیدن از فراوانی عده دشمن»، «لزوم اجتناب از شباهت به کفار در دوران جنگ»، «لزوم استفاده از تاکتیک های مختلف»، «لزوم عدم غفلت از دشمن هنگام اقامه نماز»، «لزوم حضور در جنگ حتی در زمان زیاد بودن دشمن»، «لزوم غافلگیر کننده بودن حمله به دشمن»، «لزوم از بین بردن عقبه و نیروهای پشتیبانی دشمن»، «لزوم تغییر و انعطاف تاکتیکی در جنگ در راه خدا»، «لزوم نترسیدن از دشمن و تنها از خدا ترسیدن»، «لزوم استفاده از خشونت در مواجهه با دشمن»، «لزوم اقتدار و انعطاف توامان» از راهبردهای ناظر به مواجهه با دشمن در بعد نظامی مکتب مقاومت است.

از آنجایی که آیات متعددی در زمینه راهبردهای بعد نظامی مکتب مقاومت وجود دارد به تشریح راهبردهای مطرح شده در سه آیه ۴۵، ۴۶ و ۴۷ سوره انفال که از نظر علامه طباطبایی جامع راهبردهای ناظر به جنگ و بعد نظامی است اشاره می کنیم. علامه طباطبایی ذیل تفسیر این آیات می فرماید: «این سه آیه مشتمل بر شش امر است که خداوند رعایت آن را در جنگ های اسلامی در هنگامی که مسلمین با لشکر دشمن برمی خورند واجب کرده: ۱- ثبات، ۲- بسیار خدا را ذکر کردن، ۳- خدا و رسول را اطاعت نمودن، ۴- نزاع نکردن، ۵- اینکه با غرور و شادمانی و خودنمایی بسوی جنگ بیرون نشوند، ۶- از راه خدا جلوگیری نکنند. مجموع این امور شش گانه دستور جنگی جامعی است که هیچ دستور مهم جنگی از آن بیرون نیست، و اگر انسان در جزئیات وقایع تاریخی جنگ های اسلامی که در زمان رسول خدا (ص) اتفاق افتاده از قبیل جنگ بدر، احد، خندق و حنین و غیر آن دقت کامل به عمل آورد این معنا برایش روشن می گردد که سر غلبه مسلمین در آنجا که غالب شدند رعایت مواد این دستورات بوده، و رمز شکست خوردنشان هر جا که شکست خوردند رعایت نکردن و سهل انگاری در آنها بوده است» (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹، ص. ۱۲۷).

راهبردهای بعد نظامی مکتب مقاومت

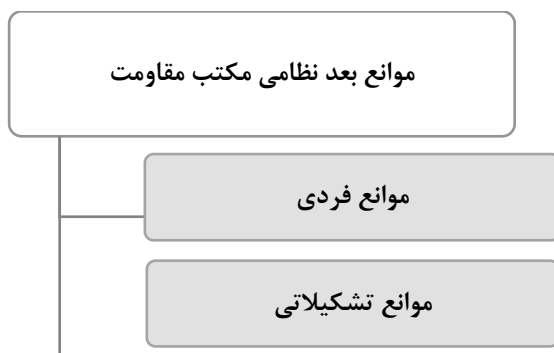

نمودار شماره (۳). مقولات بعد راهبردها

۳-۴. موانع بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن

یادآوری موانع پیش روی مسلمین در ساحت تشکیلات نظامی چهارمین گام نظریه قرآن کریم پس از ترسیم اهداف، ذکر مبانی و تشریح راهبردها است تا مسلمانان بتوانند با شناخت موانع، پیش بینی های لازم را داشته و خود را برای دچار نشدن به این موانع آماده سازند. موانعی که قرآن کریم برای تشکیلات نظامی مسلمین ذکر کرده است را می توان به دو ساحت «فردی» و «تشکیلاتی» دسته بندی کرد. «غفلت از امکانات نظامی و اقتصادی»، «نزاع و اختلاف درونی» و «حضور سست عنصرها» از موانع تشکیلاتی بعد نظامی مکتب مقاومت است. «ضعف و سستی ناشی از مشکلات»، «سستی، نزاع و عدم اطاعت از فرماندهی»، «بدگمانی به خدا»، «سست عنصری»، «دنبال مادیات و غنیمت بودن»، «عدم علم و آگاهی»، «عدم آمادگی جسمانی»، «دلبستگی به اعضای خانواده و عشیره»، «دلبستگی به مال و شغل»، «دلبستگی به خانه و مسکن»، «مغرور شدن به کثرت نفرات و غفلت از یاد خداوند»، «دلبستگی به دنیا» و «تردید» از موانع فردی بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم است. مهم ترین مانع مطرح شده در قرآن کریم در ساحت تشکیلات بعد نظامی، نزاع و اختلاف

درونی است. قرآن صراحتاً مسلمانان را بر حذر داشته است که «با نزاع و کشمکش در میان خود ایجاد اختلاف نکنید، و در نتیجه خود را دچار ضعف اراده مسازید و عزت و دولت و یا غلبه بر دشمن را از دست مدهید، چون اختلاف، وحدت کلمه و شوکت و نیروی شما را از بین می‌برد» (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۵، ص. ۱۰۲). با تامل در آیات ناظر به بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم مشخص می‌شود که غفلت از خداوند مهم ترین مانع در ساحت فردی بعد نظامی مکتب مقاومت است که موانع دیگر ناظر به ساحت فردی نیز از این مانع ناشی می‌شود و در نهایت باعث ایجاد خلل و سستی در اراده و اتقان کار فرد می‌شود.

نمودار شماره (۴). مقولات بعد موانع

نتیجه گیری

براساس یافته‌های پژوهش، الگوی قرآن کریم در ساحت نظامی مکتب مقاومت در قالب ترسیم اهداف، ذکر مبانی، روشن ساختن راهبردها، بیان موانع و نتایج خود را به بهترین وجه نشان می‌دهد. اهداف انسانی و اسلامی، مبانی و اصول منسجم، نتایج و چشم انداز روشن و امیدآفرین، ایده‌های فکری راهبردی و کارساز و نظرات غنی این مکتب در حوزه موانع پیش رو از چنان منطق، ماندگاری و سازگاری با فطرت بشر برخوردار است که در صورت رعایت و عمل به آن‌ها، با زیباترین شکل کاربردی جلوه‌گری نموده و راهنمای عمل اندیشمندان و نظریه پردازان حوزه دفاعی - نظامی قرار خواهند گرفت.

شکل شماره (۶). الگوی مقامین ابعاد نظامی مکتب مقاومت در قرآن کریم

بعد نظامی مکتب مقاومت از اهداف روشنی چون تقویت بنیه نظامی مسلمانان، تاکید بر دفاع در برابر دشمنان، ایجاد آمادگی دفاعی فردی و محیطی در جامعه اسلامی، دفاع در برابر دشمنان در تمامی عرصه‌های اجتماعی - فرهنگی، نظامی، سیاسی و اقتصادی و ممانعت از سلطه، سیطره و ستم دشمنان بر مسلمانان بهره می‌برد.

نکته قابل توجه، تمرکز و توجه ویژه به مباحث مادی و فیزیکی بعد نظامی در نظریات رایج صاحب‌نظران علوم نظامی است. در اکثریت نظرات ارائه شده، همواره عوامل فیزیکی به عنوان مهمترین عامل در جهت سنجش میزان قدرت ارتش‌ها و قوای نظامی مطرح می‌گردد و به ابعاد معنوی و غیر فیزیکی توجه چندانی نمی‌شود. این در حالی

است که با توجه به آیات قرآن کریم و مبانی قرآنی مکتب مقاومت، به نظر می‌رسد در لسان دینی، عوامل غیرفیزیکی و معنوی در توان رزمی تأثیر بسزایی داشته باشد. توجه و تاکید بر بعد معنوی نشان دهنده آن است که اندیشه نظامی مکتب مقاومت از چنان ایده‌های بنیادین کامل و بی نقصی برخوردار می‌باشد که معتقدان به آن، به منظور اجرایی نمودن باورها و ایده‌های مذکور حتی از بذل مال، آبرو و جان‌شان نیز دریغ ندارند و حتی مرگ برای تحقق آن ایده‌ها را شهادت در راه خدا و کسب شرف سرمدی می‌دانند.

در مجموع قرآن کریم به عنوان معجزه و سخن الهی این تصویر را در پیش روی ما می‌گذارد که علی‌رغم گوناگونی مباحث به کار رفته در ساختار نظامی مکتب مقاومت قرآنی، پیوستگی و یکپارچگی اهداف روشن، مبانی متقن، راهبردهایی که از این مبانی بر می‌خیزد، موانعی که پیش روی تشکیلات نظامی اهل مقاومت قرار دارد و نتایجی که در صورت توجه یا عدم توجه به راهبردها سرنوشت مسلمین را رقم خواهد زد به گونه‌ای است که می‌توان راهبرد نظامی اندیشه مکتبی مقاومت در اسلام را راهبردی جامع دانسته که در کنار توجه به عناصر و مولفه‌های کاملاً دینی و معنوی، از اهتمام به ابعاد مادی و تشکیلاتی نیز غفلت نداشته است. در عین توجهات روانشناختی فردی به مباحث جامعه‌شناختی تشکیلاتی نیز توجه داشته است. هم به تقویت قوای درونی دستور می‌دهد و هم به هوشیاری نسبت به تحرکات دشمن تذکر می‌دهد. هم مجاهدین را خطاب قرار می‌دهد هم فرماندهین را. به عبارت دیگر می‌توان گفت بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن، ابعاد تک بعدی و یک سویه نداشته و به صورت جامع با بهره‌گیری از کلام وحی، تأمین‌کننده نیازهای فردی و تشکیلاتی و پاسخگوی مسائل دینی و دنیایی مسلمانان و انسان‌های حق طلب جهت دفاع از کیان اسلامی و انسانی است.

پیشنهادهات

با توجه به اینکه پژوهش در عرصه صورت بندی نظری مفهوم مقاومت در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است شایسته است که پژوهش‌گران این عرصه به واکاوی دقیق ابعاد مختلف این مفهوم به مثابه یک مکتب بپردازند. ابعاد فرهنگی، اجتماعی،

سیاسی، نظامی، اقتصادی و ... در مکتب مقاومت هر کدام به تنهایی پژوهش‌های مفصل و مستقلی را می‌طلبند که محققان و علاقه‌مندان به مقاومت در جهان کنونی باید به آن‌ها توجه داشته باشند. کمبود داده به دلیل وجود ملاحظات امنیتی در ابعاد مختلف این موضوع و اختلاف نظر پیرامون برخی مباحث چالشی ممکن است محدودیت‌هایی را برای پژوهش در این عرصه به وجود آورد.

در این میان بعد نظامی مکتب مقاومت از مهم‌ترین ابعاد مکتب مقاومت محسوب می‌شود که ضرورت پرداختن به آن در شرایطی بهتر درک می‌شود که توجه شود حرف اول را در معادلات منطقه‌ای و جهانی، عرصه میدان و صحنه نبرد نظامی تعیین می‌کند. از این رو پرداختن به بعد نظامی مکتب مقاومت با تاکید بر رجوع به منابع اصیل اسلامی مانند قرآن و نهج البلاغه و با توجه به محورهای زیر پیشنهاد می‌شود:

- تبیین بعد نظامی مکتب مقاومت در نهج البلاغه
- ویژگی‌های فرماندهان بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن و نهج البلاغه
- نقش ولایت‌پذیری در بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن و نهج البلاغه
- تشکیلات‌شناسی بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن و نهج البلاغه
- ویژگی‌های دشمنان بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن و نهج البلاغه
- نسبت‌یابی مقاومت و شهادت در قرآن و نهج البلاغه
- نقش منافقان در بعد نظامی مکتب مقاومت قرآن و نهج البلاغه
- ویژگی‌های مجاهدین بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن و نهج البلاغه
- تبیین ابعاد ملکوتی بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن و نهج البلاغه
- رابطه مقاومت و تمدن نوین اسلامی در قرآن و نهج البلاغه
- نقش دشمن‌شناسی در بعد نظامی مکتب مقاومت در قرآن و نهج البلاغه

منابع

- قرآن کریم
- ابن منظور، محمد بن مکرّم (۱۴۱۴ ق)، لسان العرب، بیروت: دار صادر.

- ابراهیمی فر، طاهره و منوری، سیدعلی (۱۳۹۱)، درآمدی بر بازشناسی مفهوم قدرت در روابط بین الملل، چشم اندازها و گونه‌ها، علوم سیاسی، دوره ۸، شماره ۱۸، صص ۵-۲۲.
- احمدزاده، رضا (۱۳۹۸)، تحلیل مضمونی ویژگی‌های جهاد در آیات قرآن کریم، فرهنگ پژوهش، دوره ۱۲، شماره ۴۰، صص ۱۰۴-۵۳.
- اصغری، زینب، صفری، علی (۱۴۰۱)، بررسی الگوهای مقاومت با تمرکز بر آیات مکی و تطبیق آن بر سیره پیامبر، جامعه شناسی سیاسی ایران، شماره ۲۷، صص .
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۹)، مقاومت در اسلام؛ نظریه و الگو، تهران: مؤسسه اندیشه‌سازان نور.
- افجه، سید علی اکبر، مصباحی مقدم، غلامرضا، خاشعی، وحید، ترابی، احمد (۱۳۹۸)، ارائه الگوی رفتار مصرف در اسلام با رویکرد تحلیل مضمون با تمرکز بر آیات قرآن کریم و روایات معصومین علیهم السلام، مدیریت اسلامی، دوره ۲۷، شماره ۳، صص ۴۸-۲۱.
- بحر العلوم، حسن، قاسمی، جواد، امامی رو شناوند، معصومه (۱۳۹۷)، تحلیل مضمون تربیت بدنی و تقویت قوای جسمانی مبتنی بر آیات قرآن کریم، پژوهش در ورزش تربیتی، دوره ۶، شماره ۱۵، صص ۹۴-۷۳.
- برهانیان، عبدالحسین (۱۳۸۳)، دشمن شناسی در قرآن، تهران: مرکز تحقیقات اسلامی سپاه.
- پورفاضلی، امیر (۱۳۹۱)، دشمن شناسی، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.
- تلیس، اشلی (۱۳۸۳)، سنجش قدرت ملی در عصر فراصنعتی، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۸)، تسنیم، قم: اسراء.
- خامنه‌ای، علی، بیانات دیدارهای مردمی در تاریخ‌های مختلف.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۸۵)، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، لغت‌نامه، تهران: دانشگاه تهران.
- ذوعلم، علی (۱۳۹۲)، فرهنگ معیار از منظر قرآن کریم، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ ق)، المفردات فی غریب القرآن، بیروت، دارالقلم.

- زاهدی تیر، اصغر، ناجی، محمدامین (۱۳۹۸)، بررسی مفهوم مقاومت با رویکرد اجتماعی در آیات قرآن، مطالعات تفسیری، شماره ۳۸، صص ۲۳۶-۲۲۰.
- زرقاتی، سیدهادی (۱۳۸۷)، تحلیل و ارزیابی متغیرها و شاخص‌های قدرت نظامی، راهبرد دفاعی، سال ششم، شماره ۲۳.
- شاه بازپور، حسین، اخوان مقدم، زهره، محمودی، مهدی (۱۴۰۲)، فرهنگ مقاومت و فرایند مهندسی آن در جامعه بر اساس آموزه‌های قرآن، آموزه‌های قرآنی، شماره ۳۷، صص ۲۱۱-۱۸۱.
- صلح میرزایی، سعید (۱۳۹۸)، اندیشه مقاومت از منظر حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی)، تهران: انقلاب اسلامی.
- طباطبائی، سید محمدحسین (۱۳۷۴)، المیزان فی تفسیر القرآن، مترجم: محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه‌ی علمیه قم.
- عابدی جعفری، حسن و همکاران (۱۳۹۰)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، اندیشه مدیریت راهبردی، شماره ۱۰، صص ۱۵۱-۱۹۸.
- عترت دوست، محمد، نصیری، امید، غیائی، هادی (۱۳۹۸)، شبکه مضامین عوامل موثر بر فقر از منظر آیات قرآن و احادیث اهل بیت (علیهم السلام)، مطالعات قرآن و حدیث، دوره ۱۳، شماره ۱، صص ۱۸۷-۱۵۹.
- فریادرس، محسن (۱۴۰۱)، بررسی تحلیل ابعاد مکتب مقاومت قرآنی در مواجهه با دشمنان خارجی؛ با تاکید بر آراء مفسران و اندیشمندان اسلامی، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
- فضل‌الله، محمدحسین (۱۴۱۹ق)، تفسیر من وحي القرآن، بیروت: دار الطباعه و النشر.
- قادری کنگاوری، روح‌الله (۱۳۹۲)، نظریه مقاومت در روابط بین الملل؛ رویکرد ایرانی - اسلامی نفی سبیل و برخورد با سلطه، سیاست دفاعی، ش ۸۲.
- قطب، سید (۱۴۱۲ق)، فی ظلال القرآن، بیروت - قاهره: دار الشروق.
- کریمی، ابوالفضل (۱۳۹۶)، نقش جمهوری اسلامی ایران در هویت بخشی به مجموعه امنیتی محور مقاومت، پژوهش ملل، شماره ۲۰، صص ۱-۱۴.

- کریمی زاده، محمد، ابراهیم زاده دستجردی، رضا، نجفی نژاد، علی (۱۳۹۹)، شناسایی و تحلیل مؤلفه های مدیر اثربخش فرهنگی از منظر قرآن کریم، مدیریت در دانشگاه اسلامی، دوره ۹، شماره ۱۹، صص ۲۰۲-۱۸۵.
- غلامی، نجفعلی (۱۳۹۱)، دشمن شناسی: بررسی اندیشه های رهبر معظم انقلاب اسلامی، قم: ولاء منتظر.
- مصطفوی، حسن (۱۳۶۰)، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۴)، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، تهران: صدرا.
- مغنیه، محمدجواد، (۱۴۱۲ق)، التفسیر الکاشف، قم: دار الکتب الإسلامی.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الإسلامیة.
- مهاجرنیا، محسن (۱۳۹۸)، اندیشه دفاعی اسلام، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- مهدیان، علی (۱۳۹۹)، طرح کلی اندیشه مقاومت، قم: سفیر صاق.
- مهدی پور، آسیه (۱۳۹۸)، تبیین مدل مفهومی مقاومت در اندیشه آیت الله العظمی خامنه ای، دانش سیاسی، دوره پانزدهم، شماره ۳۰، صص ۵۶۶-۵۳۹.
- میرحسینی، مرتضی، قاسمی، حامد و شاورانی، مسعود (۱۳۹۰)، استقامت و پایداری در قرآن، ادبیات پایداری، شماره ۳ و ۴، صص ۶۱۰-۵۴۹.
- میرقادری، فضل الله و حسین کیانی (۱۳۹۱)، بن مایه های ادبیات مقاومت در قرآن، مطالعات ادبی متون اسلامی، ش ۱، صص ۹۵-۶۹.
- Attride-Stirling, J. (۲۰۰۱), "Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research", *Qualitative Research*, Vol. ۱, No. ۳, Pp. ۳۸۵-۴۰۵.
- Braun, V. & Clarke, V. (۲۰۰۶), "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology*, Vol. ۳, No. ۲, Pp. ۷۷-۱۰۱.
- Esudu, S. (۲۰۱۶). *National power and international relations*. Munich: GRIN Verlag.
- Hohn, K. H. (۲۰۱۱). *Geopolitics and the measurement of national power*. (PhD dissertation), University of Hamburg.

- Jablonsky, David, ۱۹۹۷; National Power, para meters, International, Interactions, Tajlort & Francis.
- Mohns, Erik; Andre Bank. ۲۰۱۲. “Syrian Revolt Fallout: End of the Resistance Axis?”, Middle East Policy Council,-N.۳,-
<http://www.mepc.org/journal/middle-east-policy-archives/syrian-revolt-fallout-end-resistance-axis>.
- Patton, M. Q. (۱۹۹۰), Qualitative evaluation and research methods, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pillsbury, M. (۲۰۰۰). China debates the future security environment. Washington, DC: National Defense University Press.